

УДК 061.237(477.6) «1920/1929»

## ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ 1920-ТІ РР.

**Барабаш Юлія Василівна**, кандидат історичних наук, докторант кафедри архівознавства та суспільно-правових наук Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ).

### Анотація

У статті розглянуто особливості культурного розвитку Донбасу як елемент духовного життя населення регіону. Проаналізовано становлення театрального та кіномистецтва. Звернено увагу на державний контроль зазначених сфер. Зображено літературний та музичний розвиток у робітничому регіоні. Стаття висвітлює заідеологізованість культурної сфери. Підкреслено позитивні та негативні сторони формування радянської культури у 1920-х рр.

*Ключові слова:* духовна сфера, культура, кіно, театр, музика, література, політичний контроль, Донбас.

### ВСТУП

Далекі 20-ті роки минулого століття стали початковим хронологічним плацдармом встановлення більшовицької влади – ідеологічної кузні, яка на протязі усього періоду була у пошуках кредиту довіри серед населення. Саме нові проголошені принципи змін у площинах розвитку всіх сфер життя мали стати ліфтом між владою і народом, адже такі стандарти допомагали вмістити у свідомість радянського громадянина, що він звільнений від «сервільності» попереднього режиму, а класово-соціальні трансформації кардинально забезпечать найвищий духовний, соціально-економічний, політичний рівень і, головне, технологічний спосіб виробництва аби довести усьому світу свій максимальний індустріальний потенціал.

Влада, яка бажала максимально долучити до відбудови регіону всі можливі сили, розуміла, що на ряду зі створенням усіх елементів соціально-економічної сфери у промисловому басейні, населення треба було освідчити у відповідному напрямку, створити всі можливості фундаментального духовного розвитку, звісно, відповідно ідеологічних догм політики радянської влади.

Процес формування нової духовної складової на радянський лад у Донбасі періоду 20-х років вивчався в окремому розрізі у працях А.Михненка, Н.Гогохії, Н.Кравцової, С.Андросової. Проте, аби мати більш повне уявлення про повсякденні реалії духовного життя населення регіону, вважаємо за необхідне звернутися до архівних джерел та місцевої періодики того часу.

### МЕТА СТАТТІ

Аналіз духовного життя Донбасу у 1920-х рр. Відповідно мети, визначимо завдання: розгляд становлення театрального та кіномистецтва; висвітлення літературного та музичного розвитку; звернення уваги на контроль владою зазначених сфер.

### **РЕЗУЛЬТАТИ (основний текст роботи)**

Духовний розвиток населення Донбасу у період 20-х рр. був різнобічним. Театральне мистецтво мало розвиток у регіоні ще у ХІХ ст., коли багаті купці влаштували перегляд вистав труп, яких запрошували з інших міст Російської імперії. Радянський лад вніс свої корективи. З 1920 р. почав свою роботу перший у Донбасі театр у Костянтинівці. У Юзівці вже у другій половині 1924 р. працював один театр, де тижневий репертуар розподілявся по такому принципу: революційна п'єса, п'єса з російської чи зарубіжної класики, комедія, «а інші вечори змішаного типу». Планувалося організувати й спектаклі для дітей, за умов наявності електрики вдень [1]. У 1925 р. у місті працювало вже 2 театри. Працювали театри в основному при клубах. Зокрема, у 1924 р. при клубі Аненських рудників було відкрито театр. У Ровеньківському районі функціонував театр ім. Т.Г.Шевченка. У с. Верхнє при клубі також діяв театр, був і в Горлівці. У Костянтинівці театральна робота була поставлена слабо. Також працювали театри у Маріуполі, Єнакієво [2, с. 107-110]. До театрів приїздили трупи з виставами з Києва, Сталінграду та інших міст, але власного професійного театру у Донбасі періоду 20-х рр. так і не було створено. Серед причин слід вказати на те, що робота театрів супроводжувалася матеріально-фінансовими труднощами. Через те, що з серпня 1925 р. майже всі театри було переведено на самозабезпечення, у Донбасі деякі драмсекції, зокрема Єнакіївського клубу давали вистави безкоштовно. Однак з 5 червня 1924 р. на квитки встановили ціни від 1 крб. 30 коп. і вище.

Важливу роль у культурно-просвітницькому житті регіону відіграло кіно. Влада піклувалася про відкриття кінотеатрів, особливо в робітничому Донбасі. Кіно, на ряду з театром, виступало осередком формування нової свідомості радянського громадянина. Мережа кінотеатрів, що формувалася в Донбасі була такою. В Луганську у першій половині 20-х рр. працювали 2 кінотеатри «Світло і знання» по Ленінській вулиці і «Червоний маяк» [3, арк. 14]. У Юзівці у 1925 р. діяли 2 кінотеатри, в Луганську вже кіно крутили у 4 кінотеатрах.

За даними тогочасної преси («Донецкий профессионалист»), зміст більшості кінокартин, які ВУФКУ надсилало до Донбасу, за змістом були «ідеологічно шкідливими». Серед них картини, які демонструвалися у лютому та березні 1924 р. по Донбасу: «В дружбе море яда», «На ложе смерти и любви», «Тайное ожерелье», «Только в смерти желаний покой», «Дай мне забвенье, родная», «О, бурь уснувших не буди».

Більшість з картин після однієї чи двох постановок знімалися з прокату політконтролем. Профробітники свідчили, що «господарська» політика ВУФКУ не в меншій мірі зашкоджувала робітнику. Адже, аби отримати картину більш-менш художнього змісту, кінотеатр повинен був обов'язково взяти ще й іншу картину бульварного типу. Більш того, високі прокатні ціни, які брало ВУФКУ, не давали можливості діючим кінотеатрам отримувати потрібні картини. Бували випадки, коли робітничі клуби отримували картину ВУФКУ за нестерпними тарифами [4, с. 14].

6.03.1925 р. в Донбасі відбулося засідання комісії по затвердженню плану кінокартин на березень місяць. Зазначалося, що на даний період у регіоні показували таке кіно: «Аэпита», «Красный партизан». Через те, що у вказаний період проходила низка партійних конференцій, для показу замовили також кіно «Укразия». Деякі революційні картини надходили до Донбасу із запізненням. Також постановили надати право Луганському заводу «ОР» демонструвати революційні картини для робітників по самим мінімальним цінам [5, арк. 6].

Однак не усі картини влаштовували населення регіону. Серед причин невдоволення виявлялися як мінімум дві: завищені ціни і характер змісту фільму. Так, на руднику Ветка робітники скаржилися на високу ціну за білети в кіно: від 50 до 80 коп. На Краснотворческом ж руднику робітники виражали невдоволення через характер кіно «Амур у руля». На думку робітників, ця картина нічого хорошого їм не дала, стверджуючи, що там одна «пошлятина» (мовою документа – *авт.*). Правлінню клубу зауважували, що не треба було демонструвати таких картин.

17 липня 1925 р. до Всеукраїнського Фотокіно-Управління було надіслано листа, в якому зазначалося, що на території Сталінської округи у робітничих селищах при рудниках і заводах було 25 клубних робітничих екранів і 10 сільських стаціонарних екрани в селищах Сталінської округи, які постачалися кінофільмами Донецьким обласним відділом ВУФКУ. Однак, за недостатністю значної кількості картин, програм, Донецьке відділення мало можливість давати лише 5-6 програм на тиждень, для обслуговування усіх 35 екранів. Такий стан викликав справедливе нарікання робітників і селянських мас, які вимагали більш-менш регулярної постановки картин. Для правильного постачання екранів потребувалося мінімум 13-17 програм на тиждень. Тому і звернулися до Всеукраїнського Фотокіно-Управління з проханням збільшити кількість програм, що відпускалися Донецьким ВУФКУ для постачання Сталінської округи [6, арк. 8-8 зв, 19, 23, 32, 34, 48, 56]. Реклама кіно у період 20-х рр. здійснювалася лише на рівні плакатів і афіш, також через місцеву пресу. [7, арк. 42].

Наприкінці 1929 р. наголошувалося на необхідності поширення кінофікації Донецької округи, притягуючи кошти самообкладання та громадських організацій. Зверталася увага на необхідність постачання кіно збоку ВУФКУ дитячими кінофільмами. Підкреслювалася необхідність в роботі ВУФКУ поліпшення її у справах якості фільмів, своєчасного постачання, здешевлення прокату та підготовки кіно демонстраторів [8, с. 135].

Однак не все було гаразд у сфері організації культурного життя. Зі звіту, надісланого з Донбасу в Політбюро ЦК ВКП(б) дізнаємося, що «... у 1928 р., хоча в культурній сфері в Донбасі й будувалися окремі палаци праці, але вони представляли собою лише окремі островки. Не кажучи вже про театри. В Донбасі були шахти, в яких не було куточки, де можна було б розгорнути хоча б маленьку культурну роботу. Не дивно, що в регіоні було розвинене пияцтво і поножовщина» [9, арк. 39].

Зароджувався розвиток музичного напрямку. У Донбасі перше місцеве об'єднання композиторів відбулося у 1928 р. У 1930 р. було організовано Донецьку філармонію [10, с. 157]. Музичні програми транслювалися по радіо. Так, У Луганську у другій половині 20-х років по місцевому радіо виступав з концертами музичний колектив кінотеатру «Червоний маяк», в ефірі звучала дитяча опера «Берізкини іменинниці» [11].

У період 20-х років центральну ланку у духовної сфері відігравав партійний контроль, як і в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Як вже вказувалося, цензурі підлягали кінострічки, не виключенням були й театральні п'єси. Організовувалися перевірки книгарень, складів, навчальних закладів з метою виявлення й вилучення «шкідливої літератури». Навіть складалися списки забороненої літератури. Контролювався процес ввезення та вивезення за межі УСРР будь-якої друкованої продукції. Жорсткою була політика цензури в Донбасі, яка прокотилася хвилею вилучення й утилізації книгозбірень низки населених пунктів.

У першій половині досліджуваного періоду для літераторів-початківців Донбасу була створена можливість публікуватися на шпальтах газети «Всесоюзная кочегарка». У 1924 р. було створено Спілку пролетарських письменників Донбасу під назвою «Забой» і засновано під такою ж назвою літературно-художній журнал [12, с. 34].

До речі, у місцевій пресі робітниче населення могло друкувати не лише свій літературний творчий продукт, пролетаріям навіть вдавалося побідкатися через умови життя, низьку зарплатню, невідповідні умови праці, стосунки з місцевою владою (скарги на вживання спиртних напоїв можновладцями, лікарями, міліцією та ін., нехтування порядком). Останні ж не вдавалися до подібних дій. З одного боку, їм бракувало часу на переймання вказаними проблемами на рівні їх змальовування у пресі, адже вони займалися офіційною статистикою та виконували свої прямі обов'язки, часом нехтуючи правилами і перевищуючи повноваженнями.

Розуміючи рівень тяжкої праці населення, влада не забувала про святкову культуру. Хоча, остання, здебільшого, знов таки, була інструментом у вихованні суспільства на новий зразок. В цілому, у 1920-х рр. серед свят Донбасу були характерними, як і в країні, офіційні і релігійні свята. Сучасні дослідники звертають увагу на спільні риси для офіційних свят, серед яких були: символізм, організованість і чітке планування [13, с. 25-26]. Гогохія Н.Т., аналізуючи значення та роль святкової культури в тоталітарній державі, підкреслила, що з 1920-х рр. свята перестали бути приватною справою, отримавши державне й партійне освячення. Свята отримали державну санкцію червоних днів у календарях, адже влада вбачала в них потенціал соціального виховання населення [14, с. 131].

Наприкінці 20-х років, не дивлячись на низку проблем фінансового характеру, обговорювалися перспективи розвитку духовної сфери Донбасу. Зокрема, на XIII Округовому з'їзді рад, що проходив в Луганську у 1929 р., було приділено увагу необхідності поліпшення усіх сфер життя населення, зокрема й розвитку культурно-просвітницької [15, с. 40]. Такі кроки місцевих

органів влади треба підкреслити і віднести на позитивний рахунок останніх, враховуючи, що ще на початку 1920-х рр., за свідченням тогочасних видань про постановку культроботи в Радах, культурно-просвітницька робота вказаних органів до початку непу була на останньому місці серед завдань Рад [16, с. 25].

### ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, у 1920-х рр. радянська культурна політика здійснювалася. Вона повсякчас носила характер контролю усєї духовної сфери. Безумовно, від розвитку духовної сфери максимально залежав розвиток індустріалізації, курс на яку було проголошено на межі завершення періоду відбудови. Старт нового промислового темпу потребував максимального залучення робочих рук. Але значущість праці пропагувалася на ідеологічному рівні, що можна було здійснити крізь культурно-дозвілєву приманку. Навіть свято було ще одним інструментом влади, яка формувала за його допомогою, крізь свої ідеологічні постулати, масову свідомість. Крізь мікроскоп політконтролю розглядалися усі вектори дозвілля та просвітницької діяльності, ретельно перевірялися театральні постанови, кінокартини, радіопередачі, видання літературних творів. Відсутність радянської ідеологічної родзинки у перерахованій продукції прирікала останню на жорстку критику та, що було тенденційною течією, знищення вцент. Але на рахунок влади слід віднести й позитивний вирок, адже за 10 років було побудовано низку культурно-освітніх установ. Цим було створено культурне середовище, збагачене суто новим, свіжим і докорінно не схожим на духовне полотно попереднього режиму. Ідея колективу не залишала шансу поширення епідемії самотності, з якою світ спіткнувся сьогодні.

### Література

1. Стёпкин В.П. Первый театр города Сталино. – Режим доступа: <http://infodon.org.ua/stalino/807>
2. Кравцова Н.С. Становлення професійного театру Донбасу в 20-ті рр. ХХ ст. // Історичні і політологічні дослідження, №1(9), Донецьк, 2002. – С. 104-114.
3. Держархів Луганської області, ф.П-34, оп. 1, спр. 1070, арк. 14.
4. Кино – лучшее орудие просвещения // Донецкий профессионалист. – 1924. – № 9. – С.14
5. Держархів Донецької області, ф.Р-837, оп. 1, спр. 83.
6. Там само.
7. Там само, спр. 84.
8. Михайлов О.О. Допомога міста селу в піднесенні культури (1929-1941 рр.). – К., 1968. – 206 с.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 2723.
10. Михненко А. Актуальні питання розвитку соціально-культурної сфери Донбасу у другій половині 1920-х – 1930- і роки / А.М.Михненко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – 2002. – Вип. XIV. – С. 151-159.
11. Макарова А. Город над Луганью // Ижица. – 2003. – 15 октября.
12. Історія міст і сіл Української РСР: у 26-ти т. – Луганська область / Редкол. тому: Ю.Ф. Пономаренко (голова) та ін. – К.: Укр. рад. енциклопедія, 1968. – 940 с.
13. Андросова С. Місце свят у повсякденному житті населення Донбасу в 20-ті рр. ХХ ст. // Матеріали 61-ї конференція молодих вчених: «Каразінські читання» (25 квітня 2008 року). – Харків: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Х., 2008. – С. 25-26.

14. Гогохія Н.Т. Святкова культура тоталітарного режиму // Вісник Донецького національного університету, сер. Б: гуманітарні науки, вип. 1, 2009 – С. 126-133.
15. Резолюції XIII Округового з'їзду рад. – Луганськ, 1929 р. – 60 с.
16. Рязанов (ініціали не встановлено). По постановке культработы в Союзе // Рабочий народного питания. – 1923. – №2. – С. 25.

**References:**

1. Stëpkyn V.P. Pervyy teatr horoda Stalyno. – Rezhym dostupa: <http://infodon.org.ua/stalino/807>
2. Kravtsova N.S. Stanovlennya profesiynoho teatru Donbasu v 20-ti rr. XX st. // Istorychni i politolohichni doslidzhenya, №1(9), Donetsk, 2002. – S. 104-114.
3. Derzharkhiv Luhans'koї oblasti, f.P-34, op. 1, spr. 1070, ark. 14.
4. Kino – luchshee orudye prosveshchenyya // Donetskyu professyonalyst. – 1924. – № 9. – S.14
5. Derzharkhiv Donetskoi oblasti, f.R-837, op. 1, spr. 83.
6. Tam samo.
7. Tam samo, spr. 84.
8. Mykhaylov O.O. Dopomoha mista selu v pidnesenni kul'tury (1929-1941 rr.). – K., 1968. – 206 с.
9. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob'yednan' Ukraїny, f. 1, op. 20, spr. 2723.
10. Mykhnenko A. Aktual'ni pytannya rozvytku sotsial'no-kul'turnoi cfery Donbasu u druhiy polovyni 1920-kh – 1930- i roky / A.M.Mykhnenko // Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho derzhavnoho universytetu. – 2002. – Vyp. XIV. – S. 151-159.
11. Makarova A. Horod nad Luhan'yu // Yzhytsa. – 2003. – 15 oktyabrya.
12. Istoriya mist i sil Ukraїns'koї RSR: u 26-ty t. – Luhans'ka oblast' / Redkol. tomu: YU.F. Ponomarenko (holova) ta in. – K.: Ukr. rad. entsyklopediya, 1968. – 940 s.
13. Androsova S. Mistse svyat u povsyakdennomu zhytti naselennya Donbasu v 20-ti rr. XX st. // Materialy 61-ї konferentsiya molodykh vchenykh: «Karazins'ki chytannya» (25 kvitnya 2008 roku). – Kharkiv: Vyd-vo KHNU im. V.N. Karazina, KH., 2008. – S. 25-26.
14. Hohokhiya N.T. Svyatkova kul'tura totalitarnoho rezhymu // Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu, ser. B: humanitarni nauky, vyp. 1, 2009 – S. 126-133.
15. Rezolyutsii XIII Okrugovogo z'їzdu rad. – Lugans'k, 1929 r. – 60 s.
16. Ryazanov (initsialy ne vstanovleno). Po postanovke kul'trabyty v Soyuze // Rabochiy narodnoho pitaniya. – 1923. – №2. – S. 25.

**Барабаш Ю.В. ОСОБЕННОСТИ КУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ НАСЕЛЕНИЯ ДОНБАССА. 1920-Е ГГ.**

В статье рассмотрены особенности культурного развития Донбасса как элемент духовной жизни населения региона. Проанализировано становление театрального и киноискусства. Обращено внимание на государственный контроль указанных сфер. Изображены литературное и музыкальное развитие в рабочем регионе. Статья освещает заидеологизированность культурной сферы. Подчеркнуто положительные и отрицательные стороны формирования советской культуры в 1920-х гг.

**Ключевые слова:** духовная сфера, культура, кино, театр, музыка, литература, политический контроль, Донбасс.

**Barabash Y. UNIQUENESS OF CULTURAL DEVELOPMENT OF THE DONBASS POPULATION. 1920S.**

The article, basing on archive materials, attempts to examine a particularity of cultural development of the Donbass as an element of spiritual life of its inhabitants. Having analyzed the

works by domestic and foreign researches, the author attempts to consider major regional cultural problems. The fact is that the period of 1920s was related to new changes due to new ideology of Soviet authorities. Though, the main changes had to be made within technological development, the Party representatives realized all the necessity of the development of other spheres of life. That was an affirmative policy of Soviet leaders. Notwithstanding those endeavors, money problems couldn't promise the population fast contingences. In such a way the authorities adopted their national politics for labors. The article discusses aspects of the government's Soviet policy in the formation of a new daily culture either. The author analyzes the means and ways of carrying out actions of a cultural revolution both in the city and in rural society, and the results of the local politics in the concept of the creation of new Soviet society. So, achievements and problems of then development of culture have been characterized. The foundation of theatre and cinema art has been also analyzed. The attention has been paid to state control of the mentioned spheres. There have been shown literature and musical development in the worker's region. The article gives coverage of ideological power above culture. The role of cinematography and workers' dissatisfaction with the movies that were shown has been underlined. The population was also discontented with tickets prices for the films. The article presents the facts that there had been established its own professional theatre in the Donbass. The archive materials show that in the Donbass terrain the theatres were in Gorlovka, Kostyantynivka, Juzivka, Mariupol, Yenakievo. But some theatre troupes came to the Donbass from Kiev, Stalingrad and other cities. There were many financial problems in the development of theatre culture. As an attempt has been made to examine the aspects of music and literature art development, an attention has been paid to the appearance of the «Zaboy» Union of proletarian writers in the Donbass and publishing there a magazine with the same title. In 1920s a holiday culture got the state and party meaning. But censorship policy influenced all the mentioned aspects, such as cinematography, theatre, and music and literature life. That get-tough censorship policy spread in the Donbass too. The article presents a distraction and recycling of printed matter policy. But there were some achievements. In the Donbass the first local composers' union appeared in 1928. In 1930 there appeared a philharmonic in Donetsk city. Lugansk music band was on the air with its concerts. As for cinema life the author gives some information of the names of the movies among which are «Amur at the Wheel» (Amur u rulya), «Red Partizan» (Krasnyi partizan), «The mystery necklace» (Tajnoye ozhereliye) and others. The article gives coverage of ideological role of a holiday which was the authorities' instrument for being in charge of the masses. A picture of showing by workers of their dissatisfaction in local newspapers has been restored. The complaints against the authorities were lodged because of their being not well through-out within a necessary development of cultural sphere for proletariat. There have been underlined the negative and positive aspects of foundation of soviet culture in 1920s. Among pluses is the opening of cultural, entertaining and educational establishments and propaganda of the ideas of collective. Among the negative aspects is the excessive being of the spiritual life under control which brought to population «riot» that appeared in its deviant behavior.

**Key words:** spiritual sphere, culture, cinema, theatre, music, literature, political control, Donbas.

Рецензент: **Чернявський Г.Й.**, доктор історичних наук.

Стаття подана  
05.05.2013